

A Foksányi-szorosban minden csendes

SZUBJEKTÍV ÉS OBJEKTÍV SZÉLJEGYZETEK
CSERES TIBOR FOKSÁNYI SZOROS CÍMŰ REGÉNYÉHEZ

Havas erdőszél, fehér pusztaság, út; egyik oldalán sorait rendezgető csapat. A hóban elszórt, elejtett, eldobott kardok, puskák, sapkák, fezek. És pirosuló vérfoltok, fetregő sebesültek, lovak és harcosok tetemei. Orosz ukrán, bjelorusz, bolgár katonáké az egyik oldalon, török, tatár, kurd, cserkesz hadfiaké a másikon. Csönd van fölfehetően — ütközet utáni síri csönd, amelyet csupán a súlyos sérültek nyögdecselése vagy elhaló jajszava tör meg olykor-olykor... A Sipka-szorosban vagyunk, az úr 1877. esztendejének legvégén, úgy, ahogy a híres orosz csataképfestő, Vaszilij Verescsagin megörökítette. 1829 után most ismét szabad az út Konstantinápoly felé az orosz csapatok előtt...

Ez volt a recenzens első „kötetlen” — és részleteiben meglehet pontatlan — asszociációja Cseres Tibor legújabb regénye címének olvastán, amelyet tüstént követett a másik, nem kevésbé nyugtalanító: a körülbelül negyven évenként kipattanó pusztító erejű „regáti” földindulások epicentruma Focşani város közelében, a Vrancea-hegység mélyén rejtezik. Pontosan azon a tájon tehát, a *Foksányi-szorosban*, ahol a Cseres-regény cselekményének egyik, s éppen a legfontosabb akciója készítették elő, hogy soha ne kerüljön rá a sor...

És, ha már a gondolatársításoknál tartunk, e sorok írójának azt is illik megemlítenie, hogy amikor — már a regény utolsó harmadában — a moldvai csángók besorolásáról olvasott Hohenzollern Károly román hadseregébe, ismét egy festmény villant az eszébe: Nicolae Grigorescu vászna a döntő rohamra induló plevnai hősokról (köztük valószínűleg nem egy csángóról), akik nélkül talán a Sipka-szoros átjáró sem nyílt volna meg. Legalábbis még nagyobb idő- és embervesztésébe kerül a cári hadvezetés számára...

Persze, amíg a Plevna környéki súlyos harcokra, az orosz—román sereg elszánt ostromára és a várvédő törökök kétségbeesett ellenállására sor került, történt egy és más az érdekszférákat gondosan megóvni és elhatárolni kívánó európai nagyhatalmak diplomáciai boszorkánykonyhájában is. És nem csak ott, de a kelet-európai kis népekében is — ideértve, de akkor még *nem* ideszámítva a magyarokat is.

Cseres Tibor már sokszor tanújelét adta, hogy milyen szenvedélyesen foglalkoztatja a magyar nemzet történetének legutóbbi másfél évszázada. Annak is elsősorban amaz eseményei s folyamatai, amelyek a magyar nemzet tudat zavarait, megbicsaklásait, tragikus aránytévésztéseit, majd meghasonlásait „eredményezték” — máig ható érvénnyel. Nem feltétlenül a „csomópontok”, a mindenki számára érzékletes, látványos megnyilvánulások érdeklik tehát, hanem azok az apróbb, sokszor jelentéktelennek tetsző történések is, amelyek „nemzeti nagylétünk” ábrándját már akkortájt megkérdőjelezték, amikor sokak szemében még minden rendben levőnek *látszott*, vagy az itt-ott fölbukkanó rossz érzéseket, bizonytalanságokat, az erőviszonyok reálisabb számbevételét még (és már) elfeledte, megakadályozta, legalábbis megnehezítette a magabizó kincstári optimizmus, az „államalkotó” magyar (nemesi) nemzet

birodalomfenntartó képességébe vetett feltétlen hit. És még sok minden más. Holott manapság már, ha nem is teljesen nyilvánvaló, de legalább fölfogható, racionalizálható, hogy nemzettudatunk említett fonákságai, beteges vonaglászai egyfelől elválaszthatatlanok a kelet-európai térség hatalompolitikai viszonyaiban lassan érlelődő, majd 1918-ban a monarchia szétrobbanásával (és az integer Magyarország feldarabolásával) végződő változásoktól, másfelől pedig — s mindezzel szoros összefüggésben — a szomszéd népekkel való, elkeserítően összekuszálódott, de *nem* eleve kibogozhatatlan és fátumszerűen megváltoztathatatlan kapcsolatainktól.

Cseres Tibor új regénye éppen e szövevényes kapcsolatok rengetegébe kalauzol el bennünket, méghozzá a délkelet-európai térség politikai erőviszonyait alapjaiban megváltoztató eseménysor, az 1877/78-as orosz—török háború előestéjén, illetve annak lefolyása során. Úgyes írói fogással fölkészült „idegenvezetőt” (s egyúttal narrátort) választ magának a belgrádi osztrák—magyar képviselőt alkonzulja, Domahidy Ákos személyében, akinek alakját feltehetően főként az ifjú Kállay Béni (1868—1875 között maga is belgrádi konzul) és talán Lakos Lajos hajdanvolt sztambuli magyar emigráns figuráiból gyúrta. Kiegészítve természetesen saját alkotó fantáziájával és élettapasztalataival. Egyébként sem lehetett túlságosan nehéz dolga a „mintákat” illetően. Az 1849-ben levert magyar szabadságharc tucatszámra kényszerített emigrációba olyan, vegyes lakosságú területekről származó, magyar hazafiakat, akik a gyermekkorukban játszva elsajátított egy-két Magyarhonban divó, többféle (nemzetiségi) nyelven kívül, tanulmányaik, majd „bújdosásuk” éveiben, könnyűszerrel megtanulhattak németül, franciául, olaszul, sőt, angolul és törökül is. Ily módon egy sereg más emigráns is számításba jöhetett közülük, akár maga Klapka is, aki — igaz, egy emberöltővel korábban — ugyanúgy Temesvárott látta meg a napvilágot, mint Domahidy. Ilyen körülmények között a szerbiai alkonzul nagyon is hiteles, hús-vér figurának látszik, s egyáltalán nem kimódolt a feladat sem, amellyel megbízzák: széles körű nyelvtudását és alapos balkáni helyismeretét hasznosítva ő tartozik megszervezni a törökországi magyar légiót, majd e kísérlet sikertelensége után, szintén a magyar „titkos diplomácia” képviselőjeként, ugyancsak ő az egyik kulcsfigurája (és szürke eminenciása) a Szeret folyó völgyében húzódó orosz utánpótlási vonalak megsemmisítését tervbe vevő „székely putch”-nak is.

Mert hiába köti két szerződés is (a reichstadti és a budapesti) a monarchiát Oroszországhoz, a balkáni érdekszférákat elhatárolandó, valójában soha egyetlen pillanatig sem bíztak egymásban. A közös külügyminiszter lelki szemei előtt 1877-ben is ott lebegett az orosz vonatoktólre fűzött, nagy balkáni délszláv állam rémképe s nyomában a reformkorból örökölt, s 1849 nyarán tragikus módon be is igazolódott „pánszláv veszély” riasztó eshetősége. Bármennyire tisztában volt is tehát Európa „beteg emberének” közeli agóniájával s korhadó-rothadó, reformokkal helyre nem hozható gazdasági-társadalmi viszonyaival, lehetőleg a végvonaglás meghosszabbítására kellett törekednie. Nem minden hátsó gondolat nélkül! Nem is beszélve a magyar közvélemény egy tekintélyes részének török szimpátiájáról, a török—magyar sorsközösség terjedő eszméjéről, amelynek például az események egyik főszereplője (és a Cseres-regény fontos mellékfigurája), Klapka György tábornok — a Pesti Napló 1877. november 23-i tudósításában — így szándékozott hangot adni: „Havas ügynökségének konstantinápolyi távirata szerint *Klapka* tábornok a magyar nemzethez kiáltványt intézend, melyben felszólítja pol-

gártársait, hogy Törökországnak oly nyugtalanító katonai helyzetével szemben minden törvényes eszközzel kényszerítsék a kormányt kilépni passzív magatartásából, mert különben a történeti Magyarországnak nem ezredéves jubileumát, de öngyilkosságát fogja feljegyezni". Ezért (is) oly valóságos, még ha forrásszerűen nem bizonyítható is Domahidy konstantinápolyi küldetése (és Andrásyék diszkrét támogatása) „a magyar kormány helyett és a magyar nép nevében”. Ráadásul Cseres ismételt „nagyot alakít” a helyszínek ábrázolásában, a megtörtént és a meg nem történt események fölfestésében, olyan yira, hogy szakember legyen a talpán, aki a „valóst” a „lehetségestől” elválasztja és megkülönbözteti. Legyen szó bár a belgrádi diplomáciai élet eseményeiről (meg a „konakokban” és a „terepen” zajló szerelmi légyottokról), a hercegovinai fölkelők és a török—albán csapatok kölcsönös kegyetlenségeiről, avagy a sztambuli magyar emigráció mindennapjairól.

Fájdalmasan hiteles például a konstantinápolyi magyar légió szervezésének leírása, a kiszolgáltatottság, az esetlegesség, a bizonytalanság s a megtört sehova nem tartozás állapotainak ábrázolása. És a kudarcé, úgy ahogy a valóságban is történt 1859—1866 között a főként Klapka irányította al-dunai „vállalatokban”; jöllehet, azok hátterében többnyire szerződések, Klapka és Cuza román fejedelem 1859-es és 1861-es titkos egyezményei és III. Napóleon majd Bismarck vélt és remélt nagyhatalmi támogatása állt, s nem kizárólag a magyar közvélemény tüntető rokonszenve. De vajon a magyarság igazi érdekei is a törökök támogatását írták-e elő? Erre már jóval nehezebb válaszolni, mint a kérdést magát föltenni, ráadásul, a megkockáztatható felelet is két részből áll — a regényben is. Míg a sztambuli magyar légió megszervezésével (Csutak—Horváth—Domahidy) és a katonai tanácsadók (Klapka) közreműködésével az ottomán véderő erősítése a kizárólagos cél, s ezt egyéb megfontolások nem árnyalják, addig a válasz — kivált a korabeli politikai „lehetőségkeret”, mentalitás és közhangulat ismeretében — mindenképpen igenlő lehet. Többről azonban semmi esetre sem lehetett szó, „valamennyi osztrák tábornok képtelenségnek tartott egy Erdélyből kiinduló, Oroszország elleni hadműveletet” — írja a korszak és a kérdéskör egyik avatott ismerője, Diószegi István.

Hogy történhetett akkor mégis a „székely légió” talpraállítása, a fegyverszerzés és -szállítás? És ha ez bekövetkezett, miért nem indult — indulhatott el mégsem maga az akció?

A Cseres által megjelenített eseményekre valóban sor került valós történelmi személyiségek: Orbán Balázs, Bartha Miklós és Ugron Gábor vezetésével. A „mozgalom” pedig, „melynek eszméje angol részről eredt, Bécsben készítettett elő” (Pesti Napló, 1857. okt. 6.) Midhát pasa és Klapka részvételével — éppúgy, mint a Cseres-regényben. A fegyverszerzés is teljesen valóságos, ráadásul nem előzménytelen; Klapka, ügynökei útján, már az 1864 nyarára tervezett magyarországi és erdélyi felkeléshez Bécsben (!) — az osztrák titkos rendőrség figyelmét kijátszva — vásároltatott fegyvereket, az akciót lengyel ügynek álcázva. Ami pedig a Székelyföldet illeti, itt gyakorlatilag már 1859 óta folyt a szervezkedés hol lanyguló, hol erősödő iramban, hiszen minden, Moldva felől tervezett katonai betörés esetén először e harcias népet kivánták csatasorba állítani a Kossuth-emigráció ügynökei. Sőt, nem igazán új a csángók mozgósításának ötlete sem! Először 1852 májusában, majd hét évvel később, 1859 júniusában olvashatunk róla két magyar emigráns levelezésében, s bizonyos jelek arra vallanak, hogy Czelder Márton re-

formátus misszionárius buzgó térítő tevékenysége a moldvai katolikusok között is ezzel volt összefüggésben! Egy 1864 júliusában fogalmazott levél szerint „ottan (Moldvában) minden esetre 5—6000 emberre bizon lehet számítani”. (Kupa Hümér — Klapka Györgynek, Galatz, 1864. júl. 20.) De vajon valóban ennyire biztosan, és ha igen, milyen áron? És itt érkezünk el Cseres Tibor hatalmas történelmi ismeretanyagot fölvonultató regénye legértékesebb s legtanulságosabb részéhez, a csángó problémához.

Igaz, akit a kérdéskör közelebről érdekel, nagyrészt ugyanezeket az adatokat megtalálja Domokos Pál Péter „...édes hazámnak akartam szolgálni” című gyűjteményes kötetében (Szent István Társulat, Bp., 1979.) és egyebütt is. Cseres könyvének óriási érdeme viszont, hogy nem csak cselekményesíti és széles olvasórétegekben tudatosítja e Kárpátok karéján kívül rekedt s léteben örökösen veszélyeztetett, legkeletibb magyar népcsoport sorsát, hanem helyzetét tágabb történelmi (kelet-európai) összefüggérendszerben vizsgálva kimutatja, hogy megmaradásuk feltételei nagymértékben összefüggnek a magyar nemzettest többi részének „viselkedésével”, s érdekeik adott esetben nem egyeznek amazokéival. Pontosabban: bármilyen meggondolatlan politikai döntés fizikai létezésüket teheti kockára. „Profétájuk”, Petrás Ince János klézsei plébános, drámai erejű felvilágosításai nyomán emiatt mond le a „terepszemlére” Domahidyvel Moldvába kilátogató Ugron Gábor az egyedhalmi (Adjud) híd fölrobbantásáról s egyáltalán a „székely légió” útnakindításáról, nehogy — „csángó-magyar népünk” érdekében — testvérharcra kerüljön sor székelyek és csángók között, hogy aztán lekaszálja s elsöpörje őket a föld színéről „az északi jeges vihar”, vagy a Vrancea-hegység mélyéről elődübörgő földrengés.

Erre, hála Ugronék belátásának, nem került sor, szerencsére: *a foksányi szorosban minden csendes maradt.* Ám Cseres intelmei nagyon is megszívlelendők, s egy egészségesebb, kiegyensúlyozottabb magyar nemzet tudat kialakításához való figyelemreméltó hozzájárulásnak tekinthetők, amelynek — bízunk benne — hamarosan folytatása következik, mindannyiunk okulására s a térség valamennyi egymásrautalt népe érdekében. (*Magvető.*)

BORSI-KÁLMÁN BÉLA

Mészöly Miklós: Merre a csillag jár

„A vizjel, mint tipológiai próba: kit érdekel csupán az, ami anélkül is látszik, hogy fény felé tartanám — illetve kit az, ami kizárólag csak akkor...” — hangzik Mészöly 1980-ban megjelent esszékötetének (*Érintések*) egyik elméleti töredéke. A megismerés és megismerhetőség problematikája azonban az író legalábbis 1960—61-ben készült, *Az atléta halála* című regénye óta izgatta már. Írói technikája ennek megfelelően alakult: a mindent tudó, s tudását lassan-lassan az olvasóval megosztó elbeszélőt hiába keressük műveiben; helyét a jelenségek között tapogatózó, összefüggéseket fellelni igyekvő,